

Hérakleitovci a Kratylos

Diogenés Laertios píše o Hérakleitovi (A 1,6), že „jeho spis měl takovou slávu, že vznikli i jeho stoupenci, nazvaní hérakleitovci“. Nešlo by tedy o přímé žáky, nýbrž o stoupence na základě četby spisu. Nevíme, jestli tomu máme rozumět jako ozvěně skutečného dění, což je možné už vzhledem ke starým výkladům Hérakleita (A 1,12; A 1,15; A 4 /3), nebo jako fikci, která navazuje na Platónovo podání o hérakleitovcích a je si vědoma izolovanosti Hérakleita samotného. Zdá se, že existoval jakýsi okruh Hérakleitova vlivu, lokalizovatelný časově na dobu od raného 5. do 3. století př. n. l. a prostorově na Iónii, Athény i Sicílii: Epicharmos, Kratés (v 5. století př. n. l., nikoliv pozdější kynik z Théb), hippokratovští autoři, Skythinos, Antisthenés Hérakleitovec, Kratylos, Krotón a volněji také Diodotos, Zénón z Kitia, Kleanthés a Chrýsippos. Platón však chápe „hérakleitovce“ úžeji, totiž jako určité hnutí kolem Efesu v době nedávné až jemu současné, tedy na samém počátku 4. st. Když líčí „boj“ o myšlenku totožnosti vnímání a bytí, o pohybující se jsoucnost, tak píše: „Není nijak zanedbatelný; vždyť přívrženci Hérakleitovi vedou tuto myšlenku vpřed velice horlivě“ (*Theaitétos* 179d). Antisthenés Hérakleitovec, kterému edice Diels-Kranz tento obraz připisuje (jeho A 3), píše v Athénách kolem r. 400 př. n. l. (viz Diogenés Laertios VI,19) a je také jedním z „vykladačů Hérakleitova spisu“ (Hérakleitos A 1,15).

V literární masce Theodóra charakterizuje Platón hérakleitovce se svou typickou ironií jako samorosty (*Theaitétos* 179e-180): „Věru, Sókrate, co se týče těchto hérakleitovských nebo jak ty říkáš homérských myšlenek a ještě starších, tak porozprávět o nich s těmi muži z Efesu, kteří si osobují jejich znalost, je zrovna tak nemožné, jako s tvory proháněnými střechkem. Neboť zcela podle svých spisů jsou stále v pohybu; setrvalosti při věci nebo při otázce (...) v sobě mají méně než nic.“ Nelze s nimi prý „nic dovést k cíli“, neshodnou se ani mezi sebou; dokonce prý „schválně odstraňují ze svých duší všechno pevné“. Na to Platónův Sókratés namítá, že aspoň svým žákům snad říkají něco stálého, když je „chtějí učinit sobě podobnými“. To je ovšem v kolizi s nárokem zlomku Hérakleitova B 50. Také v Platónově textu přichází pádná odpověď: „Jakým žákům? (...) Sami od sebe vyrůstají, každý z nich naplněn nadšením z kteréhokoli nahodilého pramene (...)“ Nato Sókratés cituje Homérův obraz proudících vod, Ókeana a Téthys, „prarodičů všeho ostatního“. Jsou tedy vskutku „autentičtí“ a živení proudy!

Podle Platóna je pro hérakleitovce typické ztotožnění smyslového vnímání a skutečnosti (což je náležitější hérakleitovské než Sextovo nepochopení role empirie, viz Hérakleitos B 2) a příslovečná proudivost všeho (viz Hérakleitos A 6), což je vlastně očekávatelný následek onoho zhodnocení vnímání. Podstatná je také Platónova poznámka o „divých mužích“, tedy o těch, se kterými není možná salonní řeč ani školní disputace; tedy řízený dialog, stojící na určitých kulturních předpokladech. Ony předpoklady jsou totiž z jejich hlediska nezajímavé až předsudečné. Hérakleitovci jsou vykresleni jako iracionální charismatické hnutí, inspirované ostrou pozicí Hérakleitova textového odkazu, ne však jako ti, kteří lpí na liteře onoho textu. Jeden z nich se dokonce stal literární postavou dialogu: *Kratylos*. Nesmíme ovšem zapomenout, že celé podání Kratyly je podřízeno zájmu Platónovy autorské myšlenky. Platón se s Hérakleitovým odkazem pře zjevně rád a leccos z něj kupodivu i přejímá.

Ve stejnojmenném dialogu je Kratylos mluvčím nauky o „přirozené správnosti jmen“, tedy mínění, že slova neoznačují věci nebo činnosti náhodně, ani podle nějaké naší dohody, nýbrž vyrůstají z jejich přirozenosti. To je patrně móda doby kolem r. 400, která předpokládá sofistické rozlišení na to, co je „přirozeně“ (*fysei*) a „dohodou“ (*nomó*). To bychom u Hérakleita hledali samozřejmě marně. Souvisí však i s módou etymologií, která přetrvává do 4. století př. n. l. Ta je v Platónově díle často ironizována, nejkřiklavěji právě v dialogu Kratylos (Hérakleitos A 6 /6). Otázkou je, nakolik je tato móda starší a nakolik může souviset i s Hérakleitem. Hérakleitos etymologických souvislostí využívá stejně hravě jako zvukové podobnosti slov (viz Výrazové prostředky Hérakleitovy řeči), ale nikde se o významu etymologie nevyslovuje, natož aby předpokládal nějakou „přirozenou správnost jmen“. Hérakleitův zlomek B 48 dokonce svědčí o opaku. Zdá se tedy, že móda etymologií i „přirozené správnosti jmen“ souvisí spíš s prostředím nauk sofistů, možná jako reakce na ty z nich, které zdůrazňují roli dohod. Též Aristotelés nepřímou dokládá Kratylovu souvislost se sofistickým hnutím, když zmiňuje, že v jeho okruhu působil i sokratik Aischinés (*Rhetorica* III,16; p. 1417b1 = Kratylos, fr. 2). Aristotelés taky shodně s Platónem referuje (*Metaphysica* I,6; p. 987a29 = Kratylos, fr. 3) „mínění Kratylovo a hérakleitovců, že všechno vnímatelné vždy proudí a není o něm žádné vědění (*epistéme*)“. To už je nejspíš reakce na nauku Parmenidovu.

Podle nepřímých zmínek by Kratylos měl být starší než Platón, ale nejméně o generaci mladší než Sókratés, působí ještě i po roce 399.